

פרשת כי-תבוא

הרב אמנון בזק

אבנים גדולות ואבנים שלמות

הפרשה, ובתוכה מובא הציווי הקצר יותר, לבנות מזבח ולהקריב עליו.

הקשר השני בין שני הציוויים מתבטא במילה החוזרת המקשרת ביניהם: "אבנים". מילה זו מופיעה חמש פעמים בשמונת פסוקי הפרשה: שלוש פעמים בעניין כתיבת דברי התורה, ופעמיים בעניין בניית המזבח. גם מדבר זה עולה שהנושא המרכזי בפרשה הוא הכתיבה על האבנים, והציווי על בניית המזבח משני לה.

ובכן, מה הקשר בין שני הנושאים? מדוע חיברה התורה ביניהם? האם יש קשר בין כתיבת התורה על אבנים לבין בניית מזבח אבנים?

ב. ארוך אשר לא יקים את דברי התורה הזאת

תחילה עלינו להבין את משמעותה של המצווה העיקרית בפרשה: כתיבת דברי התורה² על האבנים בהר עיבל. מן

2 לא נרחיב כאן בשאלה מהי אותה "תורה" שנכתבה בהר עיבל. כבר ראינו בעבר שמשמעותה הפשוטה של המילה "תורה" בספר דברים היא נאום המצוות, כעולה ממה שנאמר ממש לפני תחילתו של נאום זה: "וזאת התורה אשר שם משה לפני בני ישראל. אלה העדות והחקים והמשפטים אשר דבר משה אל בני ישראל בצאתם ממצרים" (ד', מד-מה); ועיין רש"י שם: "וזאת התורה – זו שהוא עתיד לסדר אחר פרשה זו".

אמנם המשנה במסכת סוטה (פ"ז מ"א) סוברת שכתבו על האבנים את כל התורה, ומן המילים "באר היטב" היא למדה שכתבוהו בשבעים לשון. אבל במכילתא דברים (ע"ן ש"ז) שעכטער, "מכילתא לדברים פרשת ראה", בתוך: תפארת ישראל – ספר היוכל לכבוד ר' ישראל לוי, ירושלים תשל"ב, עמ' 189–192) הובאה גם דעתו של רבי שמעון בן יוחאי, הקרובה יותר לפשוטו של מקרא, ש"לא כתבו אלא את משנה תורת משה". גישה זו נסמכת על מה שמסופר בספר יהושע על קיום הציווי הזה: "ויתקב שם על האבנים את משנה תורת משה אשר כתב לפני בני ישראל" (יהושע ח', לב). מהלשון "לא כתבו אלא..." משתמע שרבי שמעון בן יוחאי חולק לא רק על הדעה שהתורה נכתבה בשבעים לשון, אלא גם על הדעה שכל התורה נכתבה, ולדעתו נכתב רק ספר דברים (ואין כאן המקום להאריך בשאלה אם כוונתו רק לנאום המצוות או גם לחלקים אחרים בספר). וכן כתב במצודת דוד ביהושע שם: "משנה תורת משה – ספר 'אלה הדברים' קרוי 'משנה תורה', כי בו נאמר שנית מה שנאמר בארבעת הספרים שלפניה". המכילתא שם מביאה דעה שלישית, המצמצמת עוד יותר את הטקסט הנבחר וסוברת שעל האבנים נכתבו רק דברים הנוגעים לאומות העולם, כגון פרשת "כי תקרב אל עיר להלחם עליה" (דברים כ', יט).

במפרשים עלו דעות נוספות. ראב"ע כתב בשם רס"ג שהכוונה רק לרשימת המצוות בקיצור; ונראה שפירש כך כדי להסביר כיצד אפשר לכתוב על אבנים "את כל דברי התורה הזאת", וכדברי רד"ק בפירושו ליהושע שם: "ויפה אמר, כי לא יתכן שכתבו בהן כל התורה, רק הצורך דרך כלל". ואילו רלב"ג בפירושו על יהושע שם כתב שהכוונה רק לפרשת הברכות והקללות (ועיין שם בדבריו, ששלל את האפשרות שכתבו על האבנים רק עשרת הדיברות [כמצעת ר' יוסף כספי בפירושו משנה כספ]). על כל הנושא עיין בהרחבה: מ' בר-אילן, "התורה הכתובה על האבנים בהר עיבל", מחקרי יהודה ושומרון ב, קדומים-אריאל תשנ"ג, עמ' 29–42.

א. פתיחה

בפרשתנו מסיים משה את נאומו הארוך, המכונה 'נאום המצוות', אשר תופס את מרביתו של חומש דברים (פרקים ה'–כ"ו). מיד לאחר מכן מובאים שני ציוויים על דברים שבני ישראל צריכים לעשות לאחר שיעברו את הירדן, בהר עיבל: כתיבת דברי התורה על אבנים גדולות ובניית מזבח. מן הכתובים עולה שיש קשר בין שני הציוויים:¹

(א) ויצו משה וזקני ישראל את העם לאמר שמר את כל המצוה אשר אנכי מצוה אתכם היום: (ב) והיה ביום אשר תעברו את הירדן אל הארץ אשר ה' אלהיך נתן לך והקמת לך אבנים גדולות ושרדת אתם בשיד: (ג) וכתבת עליהן את כל דברי התורה הזאת בעברך למען אשר תבא אל הארץ אשר ה' אלהיך נתן לך ארץ זבת חלב ודבש כאשר דבר ה' אלהי אבותיך לך: (ד) והיה בעברכם את הירדן תקימו את האבנים האלה אשר אנכי מצוה אתכם היום בהר עיבל ושרדת אותם בשיד:

(ה) ובנית שם מזבח לה' אלהיך מזבח אבנים לא תניף עליהם ברזל: (ו) אבנים שלמות תבנה את מזבח ה' אלהיך והעלית עליו עולת לה' אלהיך: (ז) וזבחת שלמים ואכלת שם ושמחת לפני ה' אלהיך: (ח) וכתבת על האבנים את כל דברי התורה הזאת באר היטב:

הקשר בין הציוויים ניכר בשני דברים. ראשית, במבנה של פרשה קצרה זו: היא פותחת בציווי לכתוב את התורה על האבנים (פס' ב–ד), עוברת לציווי לבנות את המזבח (פס' ה–ז), ואז חוזרת לעסוק בכתיבה על האבנים (פס' ח) – ומכאן שמדובר ביחידה אחת. הדבר בולט במיוחד בפס' ח, הנראה שלא במקומו. כיצד? הפרשה חוזרת פעמיים על הציווי לכתוב את התורה על שני חלקיו. בפס' ב בא החלק הראשון: הקמת האבנים לאחר מעבר הירדן וההנחיה "ושרדת אתם בשיד". בפס' ג נזכר החלק השני: כתיבת דברי התורה על האבנים. פס' ד נראה כחוזר על החלק הראשון של הציווי – הקמת האבנים לאחר מעבר הירדן וההנחיה "ושרדת אתם בשיד" – והיה צפוי שמיד לאחריו יחזור גם החלק השני של הציווי: כתיבת דברי התורה על האבנים. ואולם, חלק זה מופיע רק בפס' ח, לאחר שלושת הפסוקים המצווים על בניית המזבח, הנראים כמאמר מוסגר. כללו של דבר, הציווי לכתוב את התורה על האבנים הוא מסגרת

ג. וְשִׁמְחַת לְפָנֵי ה' אֶל-הָיָרֵךְ

כאיזון למידת היראה המתבטאת באבנים שהתורה חקוקה עליהן, מצווה משה את בני ישראל להקים בהר עיבל גם מזבח אבנים, ולהקריב עליו עולות ושלמים. עולה ושלמים הם שני סוגים שונים של קרבנות, המבטאים שני היבטים שונים בקשר שבין הקב"ה לאדם. העולה היא כליל לה': אין לאדם כל חלק בה, והיא מבטאת את מידת היראה – את הריחוק שבין הקב"ה לאדם. בשלמים, לעומת זאת, יש חלק גם לגבוה, גם לכוהנים וגם לבעלים, והם מבטאים את מידת האהבה: האדם זוכה לאכול משולחנו של מקום. אך לעולם תקדם העולה לשלמים, כי מידת היראה קודמת תמיד, ורק על תשתית יש מקום לביטויים של מידת האהבה.

על כל פנים, עיקר עניינו של המזבח באכילת השלמים, הכרוכה באחד הממדים הבולטים בעבודת ה' על פי ספר דברים: השמחה. הכניסה לארץ אינה מלווה רק בחששות ובאזהרות לעתיד, אלא גם בשמחה ובהודאה על העבר – על סימו של המסע הארוך, שנמשך ארבעים שנה, ועל ההתחלה החדשה בצעדים הראשונים של ירושת הארץ. זה עניינו של מזבח האבנים: "וזאת המצוה הראשונה לביאתם לבנות להם מזבח חדש להודות לשם שהחלו להיותם בארץ" (ראב"ע). שני סוגי האבנים, אבני המזבח והאבנים שהתורה כתובה עליהן, מסמלים אפוא את ההודאה על העבר ואת ההתחייבות להווה ולעתיד; במילים אחרות, הם מסמלים את שני הקטבים בעבודת ה' – היראה והשמחה. אם כן, הכנסת הציווי על בניית המזבח לתוך פרשת כתיבת התורה על האבנים היא מעין 'ריכוך' של הפרשה, וציון נוסף בספר לשילוב של יראה ושמחה.

ייתכן שלשתי מערכות אלו יש ביטוי סמלי בתארים השונים של האבנים. דברי התורה ייכתבו על "אֲבָנִים גְּדֹלוֹת", המבטאות בהקשרים אחרים במקרא את מידת היראה, כגון: "וְהָיָה הַשְּׁלִיף עֲלֵיהֶם אֲבָנִים גְּדֹלוֹת מִן הַשָּׁמַיִם עַד עֲזָקָה וַיִּמְתּוּ רַבִּים" (יהושע י', יא; ועיין שם, יח). אבני המזבח, לעומת זאת, הן "אֲבָנִים שְׁלֵמוֹת", שלא הונף עליהן ברזל (כ"ז, ה), ועליהן מקריבים שלמים – ביטוי למידות השלמות והשלום.

הכתוב נראה, שמטרת הכתיבה להדגיש שירושת הארץ מותנית בקיום התורה: "לְמַעַן אֲשֶׁר תֵּבֵא אֶל הָאָרֶץ אֲשֶׁר ה' אֶל-הָיָרֵךְ נָתַן לְךָ אֶרֶץ זָבֹת חֶלֶב וְדָבֵשׁ כְּאֲשֶׁר דִּבֶּר ה' אֶל-לֵהִי אֲבֹתֶיךָ לְךָ" (פס' ג), וכדברי רמב"ן: "תכתוב עליהם את כל דברי התורה הזאת להיות לך לזכרון, למען אשר תבוא אל הארץ ותכבוש אותה ותירש את כל העמים ההם בהיותך זוכר התורה ושומר כל מצותיה"³. אלא שאם כן, לכאורה לא יהיה עוד צורך באבנים אלו לאחר ירושת הארץ, וכל עניינן יהיה רק לזמן הקצר שבין הכניסה לארץ לבין השלמת כיבושה. האומנם?

מסתבר מאוד שלכתיבת התורה על האבנים יש משמעות גם להמשך החיים בארץ. הדבר קשור למה שנאמר בהמשך הפרק על מעמד אמירת ה'ארורים' מפי הלויים.⁴ בסיומה של רשימה זו מופיע 'ארור' כללי: "אָרוּר אֲשֶׁר לֹא יָקִים אֶת דְּבָרֵי הַתּוֹרָה הַזֹּאת לַעֲשׂוֹת אוֹתָם וְאָמַר כָּל הָעָם אָמֵן" (פס' כו). מסתבר שהמילים "הַתּוֹרָה הַזֹּאת" מוסבות על התורה הכתובה על האבנים בהר עיבל, המסמל את הקללה – "וְאֵלֶּה יַעֲמְדוּ עַל הַקְּלָלָה בְּהָר עֵיבָל" (פס' יג).⁵ נמצאת אומר: במעמד זה מוכרזות הקללות שיחולו על מי שלא יקיים את דברי התורה הכתובים על האבנים השוכנות בהר זה, בכל שלב בתולדות עם ישראל ובחיי כל פרט ממונו. דבר זה תואם את מה שמודגש בספר דברים שוב ושוב,⁶ שקיום התורה הוא תנאי לא רק לירושת הארץ, אלא גם להמשך החיים בה.

ראיה נוספת להבנה זו: הצבת האבנים בהר עיבל, שהוא אחד המקומות הבולטים במרכז הארץ. אילו באו האבנים להורות רק שקיום המצוות הוא תנאי לכיבוש הארץ, היה ראוי יותר להקימן מיד לאחר חציית הירדן, סמוך לאבנים שהקים יהושע בגלגל (עיין יהושע ד'). אבל משה מצווה להקים את האבנים בהר עיבל, ומכאן שהן נוגעות לכל תקופת הישיבה בארץ.

כללו של דבר, אבנים אלו הן מונומנט הניצב כאזהרה לעם ישראל, ובכך מבטא היטב את מידת היראה בעבודת ה'. על האבנים חקוקים, בין היתר, איסורים רבים, שהעובר עליהם יהיה ארוּר. וכדי שלא יוכל איש להשתמש מאיסורים אלו, מדגיש משה באוזני בני ישראל: "וְכָתַבְתָּ עַל הָאֲבָנִים אֶת כָּל דְּבָרֵי הַתּוֹרָה הַזֹּאת בְּאֵר הַיַּטֵּב!"⁷ (פס' ח).

3 זהו פירושו השני של רמב"ן. פירושו הראשון נראה, לעניות דעתי, רחוק יותר מפשוטו של מקרא, עיין שם.

4 בשיעורנו לפרשת כי-תבוא שנת תשס"ד הראינו שיש בפרשה שתי מערכות של קללות: רשימת ה'ארורים' בפרק כ"ז, והברכות והקללות בפרק כ"ח. הנחתנו בדברינו להלן היא שבמעמד המתואר בפרק כ"ז אמרו הלויים רק את ה'ארורים'. ועיין על כל הנושא בשיעור שם.

5 מפורסמת ההשערה שהר עיבל מסמל את הקללה בגלל מראהו הרשמי והשומם, המנוגד למראהו של הר הברכה, הלוא הוא הר גריזים המוריק.

6 עיין לדוגמה ד', כה-כז; ו', יב-טו; ו"א, טז-יז.

7 רש"י פירש (בעקבות דברי חז"ל שהוזכרו לעיל הערה 2): "באר היטב – בשבעים לשון". מסתבר שפירוש זה מבטא את הרעיון שהחיוב לקיים את התורה, לפחות ברמה בסיסית, איננו רק של עם ישראל, אלא של כל

אומות העולם. אבל יש בפירוש זה קושי מעשי: חקיקת התורה (במובנים השונים המצוינים בהערה 2) על האבנים היא משימה קשה כשלעצמה, על אחת כמה וכמה בשבעים לשון!

על דרך הפשט נראה אפוא, שמשמעותה היסודית של המילה "בָּאֵר" היא חקיקה (כמו במילה בָּאֵר, שאף היא חקוקה בסלע), והתורה מצווה לחקוק את המילים היטב על האבנים. כך עולה כבר מן התרגום הירושלמי, שאמנם צירף לפירוש זה גם את גישת חז"ל: "כְּתַב חֲקִיק וּמְפָרֵשׁ טְבֵאוֹת מִתְקָרִי וּמִתְרַגְּם בְּשִׁבְעִין לְשׁוֹן". זוהי המשמעות המקורית, ועליה נוספה המשמעות המשנית של הבהרת הדברים ופירושה, כדברי רש"י.

ד. קיום הציווי בימי יהושע

כאמור, בספר יהושע מסופר על קיום הציוויים להקים את האבנים ולבנות מזבח, אלא ששם יש שינוי מסוים ביחס ביניהם:

אָז יִבְנֶה יְהוֹשֻׁעַ מִזְבֵּחַ לַה' אֱ-לֹהֵי יִשְׂרָאֵל בְּהַר עֵיבָל. כַּאֲשֶׁר צִוָּה מֹשֶׁה עֶבֶד ה' אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל כְּפִתּוּב בְּסֵפֶר תּוֹרַת מֹשֶׁה מִזְבַּח אֲבָנִים שְׁלֵמוֹת אֲשֶׁר לֹא הֵנִיף עֲלֵיהֶן בְּרָזָל וַיַּעֲלוּ עָלָיו עֹלוֹת לַה' וַיִּזְבְּחוּ שְׁלָמִים. וַיִּכְתֹּב שָׁם עַל הָאֲבָנִים אֶת מִשְׁנֵה תּוֹרַת מֹשֶׁה אֲשֶׁר כָּתַב לִפְנֵי בְנֵי יִשְׂרָאֵל.

וְכָל יִשְׂרָאֵל וְזִקְנָיו וְשֹׁטְרִים וְשֹׁפְטֵי עֹמְדִים מִזֶּה וּמִזֶּה לְאֶרֶץ נֹגַד הַכְּהֻנִּים הַלְוִיִּם נִשְׂאִי אֶרֶץ בְּרִית ה' כַּגֵּר כַּאֲזָרַח חֻצִּי אֶל מוֹל הַר גְּרִזִּים וְהַחֻצִּי אֶל מוֹל הַר עֵיבָל כַּאֲשֶׁר צִוָּה מֹשֶׁה עֶבֶד ה' לְבָרֵךְ אֶת הָעָם יִשְׂרָאֵל בְּרֵאשֻׁנָּה. וְאַחֲרַי כֵּן קָרָא אֶת כָּל דְּבָרֵי הַתּוֹרָה הַבְּרָכָה וְהַקְּלָלָה כְּכֹל הַכְּתוּב בְּסֵפֶר הַתּוֹרָה. לֹא הָיָה דָבָר מִכֹּל אֲשֶׁר צִוָּה מֹשֶׁה אֲשֶׁר לֹא קָרָא יְהוֹשֻׁעַ נֹגַד כָּל קֶהֱל יִשְׂרָאֵל וְהַנְּשִׂיִם וְהַטָּף וְהַגֵּר הַחֵלֶץ בְּקִרְבָּם

(יהושע ח', ל-לה).

נתבונן תחילה בשלושת הפסוקים הראשונים, העוסקים בקיום הציוויים בפועל. בפרשייה זו ניתן המקום המרכזי – שני הפסוקים הראשונים – למזבח האבנים דווקא, ואילו הכתיבה על האבנים תופסת רק פסוק אחד. ועוד, שתיאור בניית המזבח מקביל במלואו לציווי בפרשתנו, ואילו הקמת האבנים מתוארת בצמצום, וחסרים כמה פרטים: לא נאמר שהאבנים גדולות, וכן נשמט עניין הסיוד. יתרה מזאת, מן התיאור בספר יהושע כשלעצמו היה אפשר להבין שלא היו שני סוגי אבנים כלל ועיקר, אלא התורה נכתבה על אבני המזבח. מתקבל רושם שספר יהושע מדגיש את צד השמחה יותר מצד היראה.

הבדל זה נוגע גם להמשך הסיפור בספר יהושע. בפרשתנו כתוב: "אֵלֶּה יַעֲמְדוּ לְבָרֵךְ אֶת הָעָם עַל הַר גְּרִזִּים בְּעֵבְרָכֶם אֶת הַיִּרְדָּן... וְאֵלֶּה יַעֲמְדוּ עַל הַקְּלָלָה בְּהַר עֵיבָל..." (פס' יב-יג), ואילו ביהושע נאמר: "וְכָל יִשְׂרָאֵל וְזִקְנָיו וְשֹׁטְרִים וְשֹׁפְטֵי עֹמְדִים מִזֶּה וּמִזֶּה לְאֶרֶץ נֹגַד הַכְּהֻנִּים הַלְוִיִּם נִשְׂאִי אֶרֶץ בְּרִית ה' כַּגֵּר כַּאֲזָרַח חֻצִּי אֶל מוֹל הַר גְּרִזִּים וְהַחֻצִּי אֶל מוֹל הַר עֵיבָל כַּאֲשֶׁר צִוָּה מֹשֶׁה עֶבֶד ה' לְבָרֵךְ אֶת הָעָם יִשְׂרָאֵל בְּרֵאשֻׁנָּה", ולא נאמר במפורש שהמחצית השנייה, העומדת מול הר עיבל, תעמוד על הקללה.

נראה אפוא, שספר יהושע אכן רצה להדגיש את צד הברכה והשמחה דווקא, על רקע הניצחונות הראשונים בכיבוש הארץ, ולהעמיד פן זה כבולט יותר מפן היראה, המתבטא בכתיבת האבנים ובקללה שבהר עיבל. סוף דבר, אלו ואלו דברי א-לוהים חיים, ומשילוב האמור בפרשתנו עם האמור בספר יהושע עולה התמונה השלמה של הצדדים השונים בעבודת ה'.

כל הזכויות שמורות לשיבת הר עציון ולרב אמנון בזק, תשע"א
עורך: בעז קלוש

בית המדרש הווירטואלי
מיסודו של

The Israel Koschitzky Virtual Beit Midrash
האתר בעברית: <http://www.etzion.org.il/vbm>
האתר באנגלית: <http://www.vbm-torah.org>

משרדי בית המדרש הווירטואלי: 02-9937300 שלוחה 5
דוא"ל: office@etzion.org.il

לביטול רישום לשיעור:

<http://etzion.org.il/vbm/unsubscribe.php>